

รายงานนายทอง

พระโสภณอักษรกิจ

พิมพ์แจก

งานพระราชทานเพลิงศพ

นายแพทย์เอก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ)

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

05/03/2566

สำหรับ โรงเรียนมหาดเล็ก

รายงานนายทอง

มหาดเล็กนักเรียนซึ่งได้ส่งไปเรียนการฝึกหัดที่กรุงเทพฯ

เมื่อเป็นนักเรียนชั้น ๓

เป็นการสอบได้ครั้งที่๕๑๑ของ โรงเรียนมหาดเล็ก

ร.ศ. ๑๒๓

โรงพิมพ์บำรุงนุกตกิจ

05/03/2566

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๕

อำมาตย์เอก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์
(ทอง จันทรางศุ)

ปรารภ

อัครมาตย์เอก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง
จันทร์รางค์) กับข้าพเจ้าได้ช้อยพอรักใคร่กันมานาน
แล้ว จนต่างเข้าใจกันว่า เราเป็นกัลยาณมิตร มิควร
ทุกซ่ซึ้งก็ไต่อาศัยความช่วยเหลือกันอยู่เสมอ

เจ้าคุณสุนทรเทพ ฯ เป็นคนกว้างขวาง เยือก
ประทุรภัยคชทาสมาคมทั่ว ๆ ไป ปรากฏว่ามีมิตรสหาย
มาก ทั้งเป็นผู้มีคุณธรรมสำคัญประจำตัวอยู่อย่างหนึ่ง
ในเรื่องวิธระช่วยเหลือความขัดข้อง หรือทุกขร้อนของ
ผู้อื่นตามสติกำลังที่จะช่วยได้ ซึ่งเป็นเหตุให้ไต่รับ
ความนิยมนับถือของผู้ที่รู้จักมักคุ้นอยู่ทั่ว ๆ ไป เมื่อ
ววยชนม์ลงเช่นนี้ จึงพากันอาลัยและเศร้า ใครกไป ตาม
ตามกัน และต่างก็แสตงความประสงค์เข้าช่วยเหลือ
ในการศพ

ในส่วนตัวข้าพเจ้าซึ่งเป็นมิตรสนิทสนมกับเจ้าคุณ
 สุนทรเทพ ฯ แม้จะได้ช่วยเหลืออย่างอื่นในการศพบ้าง
 แลวกดี ก็ยังรู้สึกว่าจะไม่พอแก่ความรักใคร่และความ
 อาลัยที่มีต่อกัน ในการพระราชทานเพลิงศพข้าพเจ้า
 ได้ตั้งใจพิมพ์หนังสือแจกตามความนิยมที่ทำการมา แต่
 หนังสือแจกจะให้เป็นที่ระลึกเช่นนั้น อยากใดหนังสือซึ่ง
 เจ้าคุณสุนทรเทพ ฯ เรียบเรียงขึ้นด้วยแรงความคิด
 ของท่านเองจึงได้ตกลงเลือกเรื่อง “รายงานนายทอง” นี้
 รายงานนายทอง เป็นหนังสือซึ่งครึ่งเมื่อเจ้าคุณ
 สุนทรเทพ ฯ เป็นนักเรียนข้าราชการพลเรือน ทาง
 ราชการส่งออกไปฝึกหัดงานหัวเมือง ในมณฑลอยุธยา
 เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ซึ่งมัวระเบียบให้
 ยื่นรายงานกิจการทุกและทำต่อผู้บังคับบัญชาชั้น ๆ รายงาน
 งานกระษัตริย์เป็นทพพระทัยและได้รับความยกย่องจาก
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ครึ่งเป็น
 สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอยุธยา และ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำรงราชนาภาพ
 ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จนได้นับถือ
 ให้เป็นตำราเรียน ของนักเรียนข้าราชการพลเรือน
 (รัฐประศาสน์) ต่อมาจนบัดนี้ ซึ่งเป็นข้อหนังสือ
 สังเกตว่า แม้แต่เป็นเพียงนักเรียน เจ้าคุณสุนทรเทพ ฯ
 ก็ได้มีความสามารถฉลาดเฉลียวแหลมอยู่แล้ว เมื่อได้
 ออกรับราชการก็ได้แสดงคุณความสามารถจนได้เลื่อน
 ตำแหน่งและบรรดาศักดิ์มาตามลำดับ

แต่รายงานนายทอง นั กล่าวถึงกิจการในสมัย
 เมื่อเป็นอยู่แต่ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งบัดนี้ยอมมีการเปลี่ยนแปลง
 ราชการนั้น ๆ เสียมากแล้ว ประโยชน์ที่จะพึงได้
 จากการวิจัยหนังสือนี้ไปก็มุ่งแต่เพียงให้เป็นที่รัก
 แก่เจ้าคุณสุนทรเทพ ฯ ผู้ล่วงลับไปแล้วเท่านั้น

05/03/2566 พระโสภณอักษรภิกษา

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

รายงานฝึกหัดทำการอำเภอ

ของนายทองมหาดเล็ก

มีทุนเป็นพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์

ที่ ๓

ที่ว่าการอำเภอเสนาน้อย

วันที่ ๒๗ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓

ข้าพระพุทธเจ้านายทอง มหาดเล็กนักเรียน ขอ
ประทานทำรายงาน ในชั้นฝึกหัดราชการ ในหน้าที่ปลัด
อำเภอ ณ อำเภอเสนาน้อย กรวยเรียนพระยาโยธาณ
บุรานุรักษ์ ปลัดเทศาภิบาล ขอใ้ให้นำขึ้นกราบทูล พระ
เจ้าองค์ยาเธอกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เจ้าหลวงเทศา
ภิบาลสำเร็จราชการมณฑลกรุงเก่าทราบบ้างพระบาท

ด้วยวันที่ ๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ ข้าพระพุทธเจ้า
ได้รับตราพระราชสีห์หมายที่ ๓๕ แล้วโดยสานรถไฟเวลา

05/03/2566

ย้าย ๓ โมงเศษขึ้นไปถึงกรุงเก่าเวลาพลบค่ำ ที่ว่าการ
มณฑลยี่ด

วันที่ ๕ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ ข้าพระพุทธเจ้าได้
เชิญตราวางต่อขุนพิณโหวต เพื่อให้นำขึ้นกราบทูล
ให้ทรงทราบฝ่าพระบาท ครั้นเวลาบ่ายโมงเศษได้ทรง
โปรดให้ ข้าพระพุทธเจ้า เวียง หนังสือ เรื่อง โศก เรือง หนังสือ
แล้วแต่ความคึกของข้าพระพุทธเจ้า ขนถวาย ข้าพระ
พุทธเจ้าได้เรื่องเรื่องประโยชน์ที่ข้าพระพุทธเจ้าจะพึงได้
รับในการที่กระทรวงให้ส่งข้าพระพุทธเจ้าให้ขึ้นมาศึกษา
การอำเภอในมณฑลนี้ ถวายให้ทูลกระแอมแล้ว
ทูลลากลับ และให้รับคำสั่งขุนพิณโหวตในการที่ทรง
โปรดส่งข้าพระพุทธเจ้าไปศึกษาราชการที่อำเภอเสนา
น้อยแล้ว พอพบคุณหลวงอนุสาร นายอำเภอเสนาน้อย
ณที่ท่าวากระมณฑล ก็ให้ ย่นคำสั่งต่อท่าน ในที่นั้น
แล้วกลับมากลางคืนที่บ้านพระยาไชยวิจิตร

วันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ ข้าพระพุทธเจ้า

ได้กลับลงไปกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟย่ำรุ่งแล้ว ๕๐ นาที

ถึงกรุงเทพ ฯ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ หยุดพักกระเตรียม

เช้าของ ในการที่จะขึ้นมาอยู่ที่อำเภอเสนา น้อย ๓ วัน

วันที่ ๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลา ย่ำรุ่งเศษ

ข้าพระพุทธเจ้าได้ลง เรือเมส มาถึงที่ว่าการอำเภอเสนา

น้อย ขึ้นไปหาคุณหลวงอนุสารสรรพากรณที่ว่าการ

อำเภอ แต่หาพยท่านไม่ เพราะท่านไปราชการเสียที่พระ

ราชวังบางปอิน และท่านหาได้สิ่งอย่างไรในการที่

ข้าพระพุทธเจ้าจะขึ้นมาอยู่ไว้แก่ปลัดอำเภอไม่ เพราะ

ท่านไม่ทราบว่าข้าพระพุทธเจ้าจะขึ้นมาวันใด จึงเป็นการ

จำเป็นที่ข้าพระพุทธเจ้าต้องพักรอท่านอยู่ ๒ วัน

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ

คุณหลวงอนุสาร ๑ กลับจากพระราชวังบางปอินถึง

ว่าการอำเภอแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ขึ้นไปหาท่าน

05/03/25

และท่านได้มีคำสั่งให้ข้าพระพุทธเจ้าเข้ารับราชการใน
ทันทีนั้น งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำในวันนั้น คือ

๑ ถ้ามและจดปากคำให้การอ้าแคงปรัก โจทก์
เรื่องท้าวานายช่มผดคว่า ฌบยั ๑

๒ ร่างขอสัญญาเรื่องจำนำเรือน ฌบยั ๑

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ

ข้าพระพุทธเจ้าได้ขึ้นไปทว่าการอ้าแคง งานที่ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ทำวันน ๒ เรื่อง คือ

๑ ได้ถ้ามและจดคำให้การนายกลัน ผู้ใหญ่บ้าน
เป็นพยานอ้าแคงปรัก โจทก์ ในคดีที่หากันว่านายช่ม
กับพรรคพวกอีก ๒ คนผดคว่า ซึ่งได้สวนค่างมาแต่
วานนี้

๒ ได้ทำคำชันสตรบาคแปลนายไ้ะ ซึ่งหากัน
ด้วยเรื่องประทุษฐุร้ายร่างกาย

ในคดีเรื่องอ้าแคงปรัก โจทก์ นายช่มกับพรรคพวก
อีก ๒ คนจำเลย ซึ่งโจทก์ทว่าจำเลยผดคว่าวันน คำ

ให้การของผู้ใหญ่กลั่นซึ่งเป็นพยานโจทก์ก็ได้ความแต่
 ว่า พยานเป็นผู้ค้นบ้านอำเภอซึ่งโจทก์จำเลย
 ได้ไปพักอยู่ ภัยเมื่อบิดาอำเภอปรึกงโจทก์จับนายชุ่ม
 จำเลยไต่ถาม พยานได้ไปแต่ผู้มอขตัวให้แก่กำนัน
 เท่านั้น แต่อาศัยพยานอื่นเป็นหลักฐาน มีอำเภอซึ่ง
 พยานร่วม ซึ่งโจทก์จำเลยได้ไปอาศัยพักอยู่ที่บ้าน
 ของพยานเป็นต้น เบิกความสมทางจำเลย และคำ
 ให้การของอำเภอปรึกงโจทก์เอง ก็ถึงกันเองหลายข้อ
 เป็นทางที่ให้เห็นว่าโจทก์ผิด คงมีทางที่จะเชื่อได้
 อย่างเดียวแต่ว่าโจทก์ได้รักใคร่กับจำเลย แล้วตาม
 จำเลยไป แต่ก่เกิดฟ้องร้องกันขึ้นนี้ เชื่อด้วยเกล้า ๆ
 ว่า เป็นเหตุเพราะบิดาอำเภอปรึกงได้ติดตามเอาตัว
 อำเภอปรึกงมาจากนายชุ่มได้ เมื่ออำเภอปรึกงมาอยู่
 ในอำนาจของบิดามารดาแล้ว ความจึงได้กลับกลายเป็น
 จึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าจำเลยไม่มีโทษในทางอาญา ควร

ให้มีประกันปล่อยตัวไป คุณหลวงอนุสาร ฯ ได้เห็น
ด้วยตามความที่กล่าวมาแล้ว

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๓ โมง
๓๐ นาทชนทวารการ งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำใน
วันน คอ

ได้ทำคำตราสินของอ้าแดงท่นเรื่องหาว่ามีผู้ร้าย
ลักหนังสือสัญญาฉบับจำนำเรือนไป ฉบับ ๑

ในเรื่องนี้ที่จริงเมื่อกรมการอ้าเถอทราบความแล้ว
ก็ควรได้สอบสวนหาตัวผู้ร้ายต่อไป แต่ทำไม่ได้ได้สอบสวน
โดยเหตุว่าหนังสือสัญญาฉบับนี้ได้สูญหายไปเสียเป็น
เวลากว่าสามมาแล้ว ที่รู้ได้เช่นนั้น ก็เพราะตามคำให้
การของผู้ขอตราสินมีปรากฏว่า เมื่อสักย ๑ ที่หลวง
มาแล้วนั้น มีอายุผู้ร้ายตกฝาเรือนชั้นยของเขาเก็บทรัพย์
สิ่งของของโจทก์ไปได้เป็นหลายสิ่ง รวมทั้งหนังสือ
สัญญาฉบับนี้ด้วย ในเวลานั้นโจทก์รู้สึกเพียงว่าหายแต่
ของอื่น ๆ หารู้สึกว่าหนังสือสัญญาฉบับนี้หายไปด้วยไม่

05/03/2566

พึงรู้สึกวาทนงสอสัญญาฉบับนทหายเมือ ๒ วันทลวงมา
 แลวตนเอง และเมือเหตุเกดคนแต่เกมนั้นตามที่ได้
 ใ้ส่วนแลวหาใ้รองรอยหรือสงสัยวาทใครเป็นผู้ร้ายราย
 นี้ไม่ เพราะฉะนั้นการเรอองนี้จึงหาใ้ใ้ส่วนอีกไม่

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลา ๓ โมงเช้า
 ข้าพระพทอเจ้าใ้ไปตรวจทำตัวพิมพ์พระพรณ ที่บ้าน
 ชนภักดีก้านนตำบลงบ้านชนจำ ในเวลาที่ไปนี้ ใ้สังเกด
 ุดกระดานย้ายบอกชอหมู่บ้านยัง โอนเอนไม่ใ้จะตรงเป
 ระเบียบเรียบร้อยมีอยู่หลายแห่ง ตั้งใจจะไปตักเตือน
 ก้านน จำเพาะก้านนไม่อยู่เสีย

ในวันใ้ช่วยกันทำเป็นการระคม ๓ คนด้วยกัน
 คือ นายแม้น ปลัดอำเภอ นายแม้น มหากเล็กข้าพระ
 พทอเจ้าใ้ทำตัวพิมพ์พระพรณแลว ๓๐ ฉบับ ทานบน
 แลว ๘ ฉบับ

อนงในการทำตัวพิมพ์พระพรณ ข้าพระพทอเจ้าคิด
 ด้วยเกล้า วา ยังเป็นการขัดข้องอยู่หน้อย คือ กระบอ

ที่นำมาขอทำตัวพิมพ์รูปพรรณนั้น ล้วนแต่เป็นกระบือ
 ที่ไม่มีตัวพิมพ์รูปพรรณมาแต่เดิมโดยมาก พยานและ
 ผู้นำก็อ้างว่าเป็นกระบือในสำรว จะสำรวไว้แต่เมื่อไร
 และทะเบียนชยู่ที่ไหน ก็ไม่ทราบเกล้า ๆ ถ้าแม้ว่าจะ
 มีผู้ร้ายไปลักกระบือผู้ใดผู้หนึ่งจากแต่ที่ไกล มาขอทำ
 ตัวพิมพ์รูปพรรณและรึกนกับผู้นำและพยานแล้ว ก็อาจ
 ทำได้ โดยไม่สัจชิตของอันหนึ่งอันใด จะถือเสียว่าผู้นำ
 และพยานเป็นผู้ที่ไต่ฎฎาตสาขาสตนแล้วก็ได้ แต่
 เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ผู้ที่มีสันดานทุจริตไม่เกรงต่อ
 กรรมอันจะได้ร้ายในภพหน้าก็มีอยู่โดยมากดังเช่นที่เป็น
 มาแล้วในหัวเมืองลาวแถบเหนือ สุราแก้วเดยวักอาจ
 เป็นพยานเท็จทนสาขาสได้

เพราะฉะนั้นในข้อนี้เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าได้
 สำรวไว้แล้วจริง ก็ควรให้มีทะเบียนไว้ฉะฉานการ
 ข้าเถกด้วย เวลาเมื่อกรรมการข้าเถกจะไปทำตัวพิมพ์
 รูปพรรณ คนที่ใครรายใดก็ควรนำทะเบียนไปด้วย จะได้

ตรวจตราค้ำหั้นรูปพรรณในทะเบียนกับเจ้าของสัตว์และ
 สัตว์ให้ถนัด ถ้าเห็นเป็นการถูกต้องตรงกันแล้ว
 ก็ให้เรียกทานขนไว้ แล้วออกตัวพิมพ์พรรณให้
 เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า จะเป็นเครื่องมั่นใจชนอีกทางหนึ่ง
 แต่อย่างไรก็ดี เรืองนิกโคมีพระราชบัญญัติสัตว์
 พาหนะศึก ๑๓๘ แล้ว ถ้าได้จัดการให้ขึ้นไปตาม
 พระราชบัญญัติ ก็เชื่อด้วยเกล้า ๆ ว่า จะดีกว่าความ
 เห็นของข้าพระพุทธเจ้ามาก

อนึ่งการทำตัวพิมพ์พรรณในอำเภอนี้ เจ้าของ
 สัตว์จะนำสัตว์มาขอทำอำเภอไม่ได้ โดยเหตุซึ่ง
 ข้ามลำน้ำลำคลองหลายแห่ง เพราะฉะนั้นนายอำเภอ
 จึงต้องกะทองที่ตามทเห็นว่าราษฎรจะนำสัตว์มาทำได้
 โดยสะดวก และกำหนดวันให้ราษฎรนำสัตว์มาทำ
 ตัวพิมพ์พรรณ ตกเป็นการเอื้อเฟื้อแก่ราษฎรก็อยู่
 แต่กรมการอำเภอต้องไปทำไกลจากที่ว่าการ ทางตั้ง
 ชั่วโมง ราษฎรผู้นำสัตว์มาขอตัวพิมพ์พรรณ ยัง

ไม่ทราบระเบียบของการที่จะทำนั้นดี บ้างคนขาดผู้นำ
 บ้าง ขาดพยานบ้าง เป็นเช่นนั้นโดยชุกชุมก็เป็นการ
 ชักช้าทำให้ไม่ได้ เป็นการเสียเวลาทั้งกรมการอำเภอ
 ผู้ออกตัวพิมพ์พระธรรมนูญและเจ้าชองสัตว์ เห็นด้วย
 เกล้า ๆ ว่า ควรจะมี โยแจงความแข็งแรงการที่ทำตัวพิมพ์
 ธรรมนูญว่า จะต้องพร้อมด้วยใคร ยึดไว้ในที่ต่าง ๆ
 ที่จะทำตัวพิมพ์พระธรรมนูญทุก ๆ แห่ง เชื้อด้วยเกล้า ๆ
 ว่า พอจะแก้ความขัดข้องในเรื่องนี้ได้ เสร็จการที่
 ข้าพระพุทธเจ้าต้องทำในวันนี้

วันที่ ๓๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมง
 ๒๕ นาที ขนที่ว่าการ งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำใน
 วันนี้ คือ

๑ เขียนทานบนเรื่องขอตัวพิมพ์พระธรรมนูญ ซึ่งค้าง
 มาแต่วานนี้ ๒ ฉบับ

๒ ถามและเขียนคำให้การนายสันจำเลย ซึ่งต้อง
 ทหารว่าเป็นผู้ร้ายลักกระบือของผู้ใหญ่

๓. ถามและตอบคำให้การนายบุญพยานฝ่ายผู้ใหญ่

๔. ถามและตอบคำให้การนายแหยม พยานฝ่าย

นายเขียน ว่าแทนอำเภอทุ่งโพธิ์ เรื่องหาว่านายชุ่ม
ขังอาชโหมคเหล็กมคมพนอำเภอทุ่งโพธิ์

การที่ทำในวันนั้นไม่มีขณูหาอันใด และการทิ้งหลาย
ที่ได้ทำอยู่แล้วในอำเภอ นั้นก็ว่าเป็นระเบียบแบบแผน
อันดีเกือบทุกอย่าง

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๓ โมง
๓๐ นาที ชั้นที่ว่าการ งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำใน
วันนี้ คือ ใดทำหนังสือสัญญาขายฝากทนายแดง
ฉบับที่ ๑

อนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้า ได้ สังเกต ดู ตาม ที่ นายกร ทำ
หนังสือสัญญาจำนำหรือขายฝาก กัน ใน เรื่อง ที่ คิน ใน
อำเภอ นั้น เห็นว่า กิริยาที่ประพฤติมัก ไขว้เขว ก็นอน
ข้างรายหนังสือสัญญาซึ่งตรงว่าขายฝาก แต่ กิริยาที่
ประพฤติเป็นจำนำ ข้างรายหนังสือสัญญาซึ่งตรงว่าจำนำ

แต่ก็ วิชาที่ประพาศิต่อกันเป็นชายฝาก ถึงเรื่องท
 ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำหนังสือสัญญาให้ ในวันนี้ ตามที่
 เขามาขอสัญญารวมความว่า ผู้เป็นเจ้าของที่ชายฝาก
 ที่นาตราแดงไว้แก่ผู้รับซื้อฝาก แต่เจ้าของที่จะทำ
 ผลประ โยชน์ในที่นั้นต่อไป จะคิดคอกเบียดำช่วยการ
 ให้แก่ผู้รับซื้อฝาก

เมื่อใคร่ครวญดูก็ วิชาที่เขาประพาศิต่อกันดังที่ได้
 กรายทลงมาข้างต้นนี้ หาใช่ก็ วิชาชายฝากไม่ เป็น
 ก็ วิชาจำนำกันตรง ๆ ที่เดียว

แท้จริงการชายฝากก็ จำนำยอมมี วิชาการต่างกัน
 ผลที่จะได้ ในระหว่างคนทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ผู้ขอสัญญา
 และผู้รับสัญญาก็ต่างกัน

การชายฝากนั้น เมื่อได้ทำหนังสือสัญญาชายฝาก
 แล้วเจ้าของที่ไม่มี สิทธิที่จะทำผลประ โยชน์อย่างใด ใน
 ที่ ซึ่งตนได้ขายฝากแก่ผู้ อื่นนั้นแล้วเลย ผู้รับซื้อฝาก
 ย่อมได้รับผลประ โยชน์ในที่นั้น แต่ผู้ขายฝากไม่ต้อง

ส่งคอกเขย และถ้าพ้น ๓๐ ปีไม่ถ่าย ที่ดินรายนั้นต้อง
เป็นสิทธิแก่ผู้รับซอฝาก

การจำนำนั้น ผู้รับจำนำไม่มีอำนาจอย่างใดที่จะทำ
ผลประโยชน์ในที่ดินที่ได้รับจำนำไว้ ได้โดย ผู้รับจำนำจะ
ไต่ถามแต่คอกเขยเป็นค่าช่วยการเงิน เจ้าของที่ย่อมมี
อำนาจที่จะทำผลประโยชน์ในที่ดินของตน แม้ถึงจะไม่ส่ง
คอกเขยเกิน ๓ ปีไปก็ดี ถ้าจะถือตามประกาศเรื่อง
จำนำและขายฝากที่ดิน พ.ศ. ๒๓๗๗ ข้อ ๓ แล้ว ก็ห้าม
ไม่ให้กรรมสิทธิ์ที่ดินนั้นตกไปอยู่ในอำนาจของผู้รับ
จำนำโดยทันที จนกว่าผู้จำนำจะได้มอบกรรมสิทธิ์ที่ดิน
นั้น ให้แก่ผู้รับจำนำโดยความยินยอมหรือกว่าศาลจะ
ตัดสินให้ที่ดินเป็นสิทธิแก่ผู้รับจำนำ และตามประกาศนี้
ยังมีข้อห้ามในส่วนศาลอีกว่า แม้ผู้จำนำมีเงินมา
จ่ายครบทั้งต้นทอนและคอกเขย และค่าเสียหายทั้งปวง
ถ้วนทุกอย่าง ^{05/} ในเวลาก่อนที่ศาลใดศาลหนึ่งได้ตัดสิน
แล้วก็ไม่ให้ศาลตัดสิน มอบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่จำนำนั้น

ให้แก่ผู้รับจำนำ เว้นแต่ผู้จำนำจะไม่นำเงินมาถ่าย
 เสียที่เคียววเช่นนี้ ศาลจึงตัดสินให้ ทนนั้นเป็นสิทธิแก่ผู้
 รับจำนำ หรืออีกนัยหนึ่งเมื่อศาลเห็นสมควรจะขาย
 ทอตกลาทที่ ตินของผู้จำนำซึ่งไม่มีเงินมาถ่ายนั้น ก็
 จะขายทอตกลาทเลหลังให้ ได้เงินมากน้อยเท่าใดศาลย่อม
 คิคค่าเสียหายและ คืน ทนคอก เบี้ย ให้ แก่ผู้รับจำนำตาม
 จำนวนแล้ว เงินยังคงเหลือมากน้อยเท่าใดศาลย่อม
 มอบให้แก่ผู้จำนำไป และถ้าเงินที่ขายเลหลังที่ ตินนั้น
 ยังไม่พอที่จะใช้ ให้แก่ผู้รับจำนำ ก็เป็นอันว่าพมอยู่แก่
 ผู้รับจำนำ

อนึ่งการขายฝากกับการจำนำ ถึงฝ่ายศาลก็ไม่
 ถอเอาหนังสือสัญญาเป็นใหญ่ ย่อมถอเอากริยาที่คน
 ทั้ง ๒ ฝ่ายประพฤตต่อกันเป็นใหญ่ ถึงหนังสือสัญญา
 จะมีข้อความปรากฏชัดว่า เป็นจำนำก็ดี แต่กริยาที่
 ประพฤตต่อกันเป็นขายฝากแล้ว ศาลก็ย่อมจะถอว่า
 เป็นการขายฝากต่อกัน ทั้งมีปรากฏแล้วในกรรมถาวร

ฎีกา ที่ ๒๒ ปี ๑๓๑๗ เรื่องคดีในระหว่างนายนาม โทก
นายเงินจำเลย

เพราะฉะนั้นจึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าปล่อยให้
ราษฎรทำสัญญาตามความต้งการของเขา ไม่ใช่
เสียให้ทราบแล้ว ก็อาจจะก่อให้เกิดเหตุเป็นการยุ่งยาก
ขึ้นภายหลังได้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้นำความเรื่องนี้ไป
หารือคุณหลวงอนสารสรวพกรณ์ ท่านก็เห็นด้วย
ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ ขเข้มแข็งแก่ผู้ที่จะทำสัญญาต่อกันนั้น
ให้ทำกันโดยแสดงกิริยาเป็นชายฝาก (ตามที่ได
กราบทูลมาแล้ว ในเรื่องชายฝากก็ขำขันข้างต้น) เขา
ก็ยินยอมตามท้าวพระพุทธเจ้าขเข้มแข็ง เห็นด้วยเกล้า ๆ
ว่า ไม่มีปัญหาอันใดที่จะก่อให้เกิดเป็นเคืองยุ่งยากต่อไป
ข้าพระพุทธเจ้าก็ร่างข้อสัญญาและเขียนสัญญา ให้แก่
เขา เสร็จการท้าวพระพุทธเจ้าจึงทำในวันนั้น

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลา ๓ โมงเช้า
ชนทว่ากร งานท้าวพระพุทธเจ้าทำในวันนั้น คือ

๑. เปรียบเทียบความเรียงนายเพิ่มพองเรียกเงินจาก นายเชียว โดยอ้างเหตุว่า นายเชียวได้ ยืมไปจากนายหมื่น บัญของโจทก์เป็นเงินตรา ๖๐ บาท และเมื่อ บัญของโจทก์ จะถึงแก่กรรมได้ ให้เงินรายนั้นแก่โจทก์

๒. ได้ถาม และ จด ปาก คำ นายเซย พยาน นายสุน จำเลยเรื่องผู้ ใหญ่ดี หว่านายสุนลักกระบี่ผู้ ๒ คือนแล้ว ของผู้ ใหญ่ดีไปตัว ๑

ในคดีเรื่องนายเพิ่มโจทก์ พองเรียกเงินจากนาย เชียวจำเลยนั้น จำเลยปฏิเสธว่าไม่ได้ ยืม แต่โจทก์มี พยานหลักฐานคือนายพ่วงผู้ ใหญ่บ้าน เป็นพยานโจทก์ เบิกความว่า นายเชียวได้บอกกับพยานว่า ได้ ยืมเงิน ไปจาก บัญของโจทก์ ๕๐ บาท และในวันทำศพนายหมื่น บัญของโจทก์นั้น นายเชียวจำเลยก็ได้รับกับพยานต่อหน้า คนโดยผลกว่า ๑๕๖๖ จำเลยจะขอ ไซ้เงินที่ บัญของ โจทก์ คัดอยู่ ให้แก่โจทก์

ความเร่งนั้น เมื่อใด ใคร่ครวญดูตามความชอบ
 ธรรมแล้วก็เชื่อใจตามคำพยานโจทก์ ว่านายเขียวได้
 ยืมเงินไปจากนายหมื่นของโจทก์ ๕๐ บาทจริง แต่ถา
 จะดูตามพระราชกำหนดกฎหมายแล้ว ก็มีข้อควร
 วินิจฉัยอยู่ ๒ ข้อ คือ

๓ เมื่อนายหมื่นของโจทก์ให้นายเขียวยืมเงินไปนั้น
 ได้มีหลักฐานไว้ ต่อกันเป็นการถูกต้องตามกฎหมาย
 หรือไม่

๒ การที่นายเพิ่มโจทก์อ้างว่า นายหมื่นได้ยกเงิน
 หมายให้แก่นายโจทก์นั้น โจทก์มีหลักฐานอันชอบด้วย
 กฎหมายซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ยืมของโจทก์ได้ยก
 เงินหมายให้แก่นายโจทก์จริงหรือไม่

เมื่อสอบถามคดีตกลงไม่มีหลักฐานทั้ง ๒ ข้อ ให้
 ยืมกันเฉย ๆ ไม่มีสิ่งสำคัญอันใด นายเพิ่มก็ไม่มี
 หลักฐานอันใดที่จะชี้ให้เห็นว่า นายหมื่นได้ยกเงินหมาย
 ให้จริง แต่อย่างไรก็ดี ถ้าแม้ว่านายเขียวจำเลย จะ

ยินยอมใช้เงินรายนี้ให้แก่นายเพิ่ม โททก์แล้ว ก็ไม่มี
 ปัญหาอันใด เพราะโททก์ควรจะได้รับทรัพย์สินมรดกของ
 นายหม้อยอยู่แล้ว เพราะนายหม้อยไม่มีหลานอื่นที่สนิท
 ชงนอกจากนายเพิ่ม โททก์

ในเรื่องนี้ ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้เกลี้ยกล่อมพยายาม
 เพื่อให้เกิดการเป็นไปโดยชอบธรรม ตามความที่เป็นจริง
 ตามที่ได้หลักฐานจากพยาน คือ ให้นายเขี้ยวใช้เงินให้
 แก่นายเพิ่ม โททก์ ๕๐ บาท แต่นายเขี้ยวจำเลยหายอม
 ไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นการนอกหน้าทของข้าพระ
 พุทธเจ้าที่จะเปรียบเทียบไปทางอื่น ซึ่งไม่ตรงต่อพระราช
 กำหนดกฎหมายได้อีก จึงได้เปรียบเทียบให้ยกฟ้อง
 ของโททก์เสีย โดยเหตุที่โททก์ไม่มีหลักฐานอันชอบ
 ธรรมตามกฎหมาย นำมาซึ่งให้เห็นว่าของ โททก์ได้
 ให้นายเขี้ยวเงินไปจริง เสร็จการที่ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้ทำในวัน

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ
ชนทว่ากร งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำไว้วันนี้ คือ

๑ เขียนใบอนุญาตจับสัตว์น้ำสำหรับช้อนลอยของ
นายลอย ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านห่อหมก หมู่ที่ ๗
ฉบบ ๑

๒ ใบอนุญาตจับสัตว์น้ำสำหรับช้อนลอยของนายแมง
ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านห่อหมก หมู่ที่ ๘ ฉบบ ๑

๓ ใบอนุญาตสำหรับ กน รวี เสือก จับสัตว์น้ำของ
นายเสือก ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านห่อหมก หมู่ที่ ๘
ฉบบ ๑

วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ ถึงวันที่ ๗

มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ ลาดลงไปกรุงเทพฯ ฯ

อนึ่ง จำเดิมแต่ข้าพระพุทธเจ้าขึ้นมาอยู่ในอำเภอนี้ ได้
ลงเรือเมล์ไปมาในระหว่างกรุงเทพฯ ฯ ก็ยกเรือเก่าหลาย
ครั้ง ได้เห็นมีผดงเล่นการพนันในเรือเมล์ทุกครั้ง แต่
การที่เล่นนั้น มักเล่นในเขตคัมภีร์หลวงกรุงเทพฯ ฯ เมื่อ

ล่องเข้าเขตคัมภีร์ลกรงเก่า พอจนจะถึงทว่าการ
 ข้าเอชก็เลิก แต่เชอควยเกล้า ๆ ว่า เมื่อเรอออกห่าง
 จากทว่าการข้าเอชแล้ว พวกคนคงตั้งเล่นการพนนออก
 เป็นแน่

การทมิฬตั้งลอบเล่นการพนน ซึ่งเป็นการฝ่าฝน
 ต่อพระราชบัญญัติชนในเรือเมดเช่นนี้ นับว่าเป็นการ
 ขากทกรมการข้าเอชจะจัดการจับกุมรักษาอำนาจพระราช
 บัญญัติให้เป็นไปโดยเป็นการเรียบร้อยได้ และเป็นการ
 ขากที่จะตรวจตราทุกอย่าง

ตาม ความคึก ของ ข้าพระพทเจ้าใน เรอการที่จะ
 แก่ ไขเหตุซึกของเรอชน เห็นควยเกล้า ๆ ว่า ควรให้
 เจ้าพนักงานกระทรวงนครบาลจัดการสำรวจเรือเมด ที่
 จะเดินไปมาใน ระหว่าง เมืองโต ถึง เมืองโต ใน พระราช
 อาณาจักรเสียดงสน และทำทะเบียนไว้ ให้รู้ว่าเรือเมด
 ล้าใดเป็นของใคร แล้วเรียกทานบนไว้จากเจ้าของเรือ
 ทุก ๆ ลำ ว่าเจ้าของเรือจะต้องรับรองไม่ให้มีการพนน

ชนในลำเรือของคนเป็นอินชาก ถ้าเกิดมีชนในเรือลำใด
 ของผู้ใดแล้ว เจ้าของเรือจะยอมให้ยืมเป็นเงินเท่าใด
 แล้วแต่การสมควร เพื่อให้เจ้าของเรือยังคงคยตกเดือน
 คนงานในลำเรือของคนให้ระวังมิให้การพนันเกิดมีชนใน
 เรือลำนั้น ถ้าเกิดมีชนในเรือลำใด ก็ฟ้องเจ้าของเรือ
 ลำนั้นทีเดียว ไม่ต้องจับกุมประยปรงแก่ผู้เล่นให้เป็นการ
 ยากลำบากแก่เจ้าพนักงานผู้มหนาทจกการภาษีอากร
 แต่ในส่วนรัฐบาลก็ตองมีสินบนบ้างเล็กน้อย เชือก้วย
 เกลา ๆ ว่าบางที่จะแก้ไขเหตุขัดข้องในการเรื่องนี้ได้
 แต่ในความคิดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าไม่แนก้วยเกลา ๆ ว่า
 จะเปนความคึกคักอันดีแท้ทีเดียวหรือไม่

วันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๓๒๓ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ
 ข้าพระพุทธเจ้า นายทวย นายมนั ใ้ไพร่ล้อมกันไป
 จกการยกทรวพยสมัคคของนายเนตจำเลย ซึ่งแพคค
 แก่อำแดงแสง โยทอที่มายยู่โต ทรวพยสมัคคที่ศาลสั่ง
 ใ้ยกคนน คือ

๑. ทนายเนอก ๑๘ ไร่ ๓ งาน

๒. เรือนกระท่อมฝาไม้ ไม้ ๑ หลัง

๓. เรือแผ่นไม้ ๑ ลำ

๔. กระจับปี่ ๑ กระจับ

ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจดู และวัดเรือน เรือ เมฆ
เสร็จแล้ว ได้เขียนใบโฆษณาขอให้กำนันไว้ ๒ ฉบับ
เพื่อให้ยึดไว้ ที่เรือนจำเลขฉบับ ๓ ในที่ใดที่หนึ่งซึ่ง
กำนันเห็นว่าเป็นที่ประชุมชนฉบับ ๑ แล้วได้มอบสิ่งของ
ทั้งนี้ไว้ ให้อยู่ในความปกครองรักษาของกำนัน ส่วน
กระจับปี่นั้นข้าพระพุทธเจ้าหาเห็นไม่ จึงไม่ได้จัดการขึ้นใด
ในเรื่องกระจับปี่ แต่โททได้มาร้องว่า จำเลยได้ยัก
กระจับปี่ไปไว้เสียที่อำเภอเสนากลาง ข้าพระพุทธเจ้าได้
แนะนำให้เขาไปร้องยังโรงศาลตามระเบียบการ เพราะ
กระจับปี่อยู่ตามท้องที่แล้ว เป็นการนอกหน้าที่ของข้าพระ
พุทธเจ้าที่จะพึงกระทำ ครั้นจัดการเสร็จแล้วได้กลับ

ขิงกว่าการอำเภอ แล้วร่างรายงานทไปยกทพรพยสมยค
เพื่อตอบคำสั่งทไป

วันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมง

๓๐ นาทชนทว่าการ งานทขำพระพทธเจ้าได้ทำใน
วันน คอ

ร่างและเขียนคำสั่งถึงพนคลาภกำนนขำนไผ่พระ ให้
สยขนายพงซงทองทว่าเปนโจรเข้าปล้นกระบือชของนาย
สข เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑

วันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมง
๕ นาทว่าการ ในวันงานนอย ขำพระพทธเจ้าหาได้ทำ
อันใดไม่

วันที่ ๑๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ
คุณหลวงอนสาร ๆ ได้พร้อมกบขำพระพทธเจ้า นาย
ขวัญนายแมน ไปไต่สวนยังทองททขำยไท เรืองมี
ผู้ร้ายรอบยิงนายขาทาย

การเรื่องนี้ ไ้ชั้นสตรียากแผลและเรียกพยาน
 รั้งวัดมาถามปากคำหลายปาก คงไ้ความจากนาย
 ห่วย นายจ้อยบุตรนายยาวว่า เมื่อนายยาวจะตาย ไ้
 ขอกกับ นายห่วย นายจ้อยบุตรไว้ว่า นายไ้จะเต็มอยู่
 บ้านขางยี่โท กับนายแยะอยู่บ้านขางยี่โท เป็นผ้ยัง
 นายยาวตาย เมื่อไ้สวนก็เห็นว่านายแยะ นายไ้ มี
 พิรฐ คือ

๑ เมื่อเวลาเกิดเหตุก้านันไ้ไปตรวจลูกบ้านไม่พบ
 นายแยะ แต่ภรรยา นายแยะบอกว่า นายแยะไปซื้อ
 กระจบอกกับนายไ้ที่ขานไ้พระ

๒ ไปโดยไม่ได้ล้าลาก้านันผ้ใหญ่บ้าน และไป
 ในเวลาเย็นวันที่เกิดเหตุด้วย แต่ก้านันไ้ถามถึง
 เรื่องนี้ ภรรยา นายแยะบอกว่า นายแยะไ้ให้บุตรไป
 ขอกแล้ว แต่หาพบก้านันไม่

๓ ทดมเหตุที่กล่าวแล้วในข้อ ๒ เห็นด้วยเกล้า ๆ
 ว่าอย่างไรก็ดี นายแยะจำเป็นต้องไปลาก้านันเอง เพราะ

นายแยะเป็นลูกบ้าน จะให้บุตรไปลาโดยเหตุไม่จำเป็น
 คุณไม่สมควร เท่ากับเด็กไม่เคารพผู้ใหญ่ และเมื่อมา
 ไม่พบกำนัน ก็ควรรอให้พบ เพราะกำนันไม่ไปค้างคืน
 ค้างวัน และธรรของนายแยะในเรื่องข้อกระชอกก็ไม่เป็น
 การเรียบร้อยดังก็จะรอกำนันไม่ได้

๕ นายแยะ นายไ้ระ กับนายยา ก็มีชรักนมาแต่
 เดิม นอกจาก ๒ คนนี้ นายยาหาได้ มีสาเหตุกับ
 ผู้ใดไม่

๕ เมื่อนายไ้ระ นายแยะไปแล้ว ในคืนวันนั้นก็
 เกิดเหตุเรื่องนชน

อาศัยเหตุทั้งหลายเหล่านี้เป็นเครื่องประกอบ กับคำ
 ให้การของนายห่วย นายจ้อย อีกคนหนึ่ง กระทำให้
 เพิ่มความสงสัยในคนทั้ง ๒ นชนอีก แต่จำเลยหาอยู่
 ไม่ จึงจำเป็นต้องชี้ความไม่ให้ใครล่วงรู้ว่าสงสัยใคร
 เพื่อมิให้จำเลยรั้ตัว และในความเรื่องนี้เห็นด้วยเกล้า ๆ
 ว่าควรจะให้ ใครติดตามไปสืบสวนดู ว่านายแยะจะไป

บ้านไผ่พระจริงหรือไม่ แต่คุณหลวงอนุสาร ฯ ได้สั่ง
 พันคำกำนันเป็นการลับให้คอยจับกมนายไ้ นายไ้
 ไว้แล้ว ครั้นเสร็จการไต่สวนแล้วได้กลับยังที่ว่าการ
 อำเภอ ถึงเวลาอีก ๗ ทุ่มเศษ พอเวลา ๘ ทุ่มก็ทราบ
 ข่าวจากกำนันบ้านไผ่พระว่า มีผู้ร้ายปล้นกระบือในคอก
 ของผู้ใหญ่ นิล ตำบลบ้านเกาะ หมู่ที่ ๒ คลองไผ่พระไป
 อ้ายผู้ร้ายได้ยิ่งกว่า ๒๐ นก กระสุนขึ้นถูกนายภู
 บุตรเขยผู้ใหญ่ นิลตาย ๓ คน ก็ถูกบุตรหลานผู้ใหญ่
 นิลเจ็บป่วยอีก ๓ คน

วันที่ ๓๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ
 หลวงอนุสารสรรพากร นายลขยปลัดอำเภอ นาย
 ขวัญ นายแมน นายฟุ้ง ข้าพระพุทธเจ้า ได้พร้อม
 กันไปไต่สวนยังท้องที่ถึงที่เกิดเหตุ เวลา ๕ โมงเช้า

ในเหตุเรื่องคุณหลวงอนุสาร ฯ ได้ยื่นหน้าที่ให้
 ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ทำรายงานพิเศษ ครั้นข้าพระ
 พุทธเจ้าร่างรายงานพิเศษแล้ว ได้ช่วยสอบถามปากคำ

พินศลายก้านบ้านไม้พระเป็นพยานโจทก์อีกคน ๓ ครั้น
ไต่สวนและทำคำขึ้นสู่ครพิทกศัพท์เสร็จแล้ว ก็กลับยัง
ที่ว่าการอำเภอ

ในเรื่องที่นายชายผู้ร้ายปล้นกระบือของผู้ใหญ่ นิล
ตามที โจทก์ จำหน้าไต่ ว่า นายชาย อยู่บ้านลาดควน อำเภอ
เสนา กลางเป็นผู้ร้ายรายนี้ด้วยคน ๓ การที่เจ้าของทรัพย์
จำหน้าไต่ นี้ เพราะนายชายเคยไปมาที่บ้านนายแสง
ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ชุกกับเรือนโจทก์เสมอ โจทก์
จึงรู้จักนายชาย และเมื่อเวลาอายุผู้ร้ายจะกลับก็ได้ ได้
ท่อนกระบือออกจากข้างกระท่อม ซึ่ง โจทก์ แอบอยู่
นั้นประมาณ ๒ คอกเท่านั้น โจทก์จึงจำหน้า นายชาย
ไต่ว่าเป็นผู้ร้ายรายนี้ด้วยคน ๓ และตามที่ไต่สวนเกรง
ด้วยเกล้า ๆ ว่า นายแสงจะเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดด้วย
อายุผู้ร้ายรายนี้ด้วย โดยเหตุทั้งหลายเหล่านี้ คือ
๓ นายแสงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอยู่กับผู้ใหญ่ นิล โจทก์ถึง
กับตกใจ และตั้งจิตคิดกระทำการร้าย โจทก์อยู่

๒. นายเซ่งซึ่ง โจทก์จำหน้าได้ว่าเป็นผู้ร้ายรายนี้ด้วย
 คน ๑ นั้น เป็นผู้รักใคร่ชอบพอไปมาหาสู่ที่บ้านนายแสง
 เสมอ

๓. เวลาที่เกิดโจรปล้นกระบือผู้ใหญ่นิล และยิง
 นายภุชงค์เซ่งผู้ใหญ่นิลตาย นายแสงหาได้ช่วยเหลือ
 เกอหนน หรือตามข่าวคราวทุกซัดซอบอย่างไรไม่ เพิก
 เฉยเสีย ในข้อนี้ถึงแม้ว่านายแสงจะโกรธเคืองกับผู้ใหญ่นิล
 นิลอย่างไรก็ดี นายแสงก็หาใช่คนอื่นไม่ ย่อมรวม
 อยู่ในเป็นญาติกับผู้ใหญ่นิลโจทก์ และอยู่บ้านใกล้ชิด
 กันด้วย เมื่อผู้ใหญ่นิลได้รับทุกซัดซอบอันแรงร้ายเช่นนั้น
 ย่อมเป็นหน้าที่ที่นายแสงจำเป็นจะต้องตามข่าวคราว
 ข้าง การที่นายแสงไม่ตามข่าวคราวเสียเลยเช่นนั้น
 เป็นการค่อนข้างน่าเกลียด และการที่นายแสงไม่ช่วย
 เหลือเกอหนนผู้ใหญ่นิล ในเวลาที่ผู้ใหญ่นิล ถูก ผู้ร้าย
 ปล้นนั้น ไซ้จะมีโทษแต่แสดงความจริงไม่เชื่อเพื่อต่อผู้ใหญ่นิล
 ให้ปรากฏแก่ตาโลกเท่านั้นเมื่อไร ย่อมมีโทษใน

ฐาน ชก ชน ผน พระราช บัญญัติ ลักษณะ ประการของ พืช
มาตรา ๓๓ ในข้อที่ไม่ช่วยจับใครผู้ร้ายควย

๔ กระบือของนายแสงนั้นก้อยู่ในคอกข้างเรือนนาย
แสงถึง ๘ ตัว และข้างเรือนนายแสงก็เป็นทางที่
ผู้ร้ายเข้าออก กระบือของนายแสงก็อยู่ใกล้ทางที่
ชายผู้ร้ายเข้า (เมื่อใดที่ขอพระเนตรแผ่นดินที่ติดมากับ
รายงานพิเศษสำหรับเรือนแล้วก็จะทรงเห็นได้) ฉะนั้น
นำที่ชายผู้ร้ายจะ ต้องไล่กระบือของนายแสงไป เสียด้วย
นี้ชายผู้ร้ายหาได้ทำอันตรายแก่กระบือของนายแสง แต่
อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ ยังอยู่เป็นปรกติถึง ๘ ตัว ชื่อน
เป็นเหตุควรสงสัย

๕ ข้าแกลงแจ่มบุตรนายแสง อ้างว่า ถูกชายผู้ร้าย
เอากระสุนยิงถูกที่เข้านั้น ในข้อนี้ขอพระพทอเจ้าได้
ตรวจดูฐานแล้ว เชื่อด้วยเกล้า ๆ ว่าหาใช่แผล
ถูกยิงไม่ เป็นแผลที่แก่งทำแกกเยว เพราะธรรมดา
แผลที่ถูกยิงนั้นขอพระพทอเจ้าได้
แผลที่ถูกยิงนั้นขอพระพทอเจ้าได้

เป็นเช่นนั้นไม่ แผลก็ไม่ฉกรรจ์ขึ้นใด หนึ่งตลอดพอ
รู้^๕สึกว่าเป็นแผลกลม ๆ เท่าเมล็ดถั่วเขียว ๒ แผล และ
รอยแผลตรงไม่ใช้ลูกตาก ๆ ถ้ารอยบน^๕ถูกตรงเช่นนั้น
แล้ว เชือก^๕ควยเกล้า ๆ ว่าจะไม่เป็นรอย แต่พอหนึ่ง
ตลอดเท่านั้นเลย

๖ ตามคำให้การของบุตรอำแดงแจ่ม ก็เห็นว่า
เป็นพิรช คือในเวลากลางคืนเมื่อโจรปล้นแล้ว บุตร
ชายอำแดงแจ่มได้บอกแก่เจ้าของทรัพย์ ต่อหน้าคนโดย
มากกว่า คนจำได้ว่านายเชยเป็นผู้ร้ายราย^๕นควยคน ๓
ครั้นเวลาไต่สวนเข้าจริง ก็บัพ^๕พลึง^๕เสียดเสียด กระทำ
ให้เห็นว่ากล่าววาจาเท็จทนสาบาล ในข้อ^๕ข้าพระพททเจ้า
เกรงควยเกล้า ๆ ว่าบุตรอำแดงแจ่ม^๕นั้นคงได้^๕รับความ
เสียด^๕มสอน^๕ของผู้ใหญ่^๕เสียดแล้ว จึง^๕ได้^๕ให้^๕ถ้อยคำ^๕ผิดจาก
ความเป็นจริงซึ่ง^๕ตนได้^๕กล่าว^๕แล้วไป

ฮาคัยเหตุ^๕หงหลาย^๕เหล่านี้ เป็น^๕เครื่อง^๕ชี้^๕ให้^๕เห็น^๕ว่า
นายแสงคงเป็นผู้^๕สมรู้^๕ร่วม^๕คึก^๕กน^๕กับ^๕ชาย^๕ผู้^๕ร้าย^๕ราย^๕นควย^๕

เพราะฉะนั้นคุณหลวงอนุสาร ฯ จึงได้สั่งให้ สิบโท
 เพ็ญกับนายเรืองพลตำรวจภูธรไปติดตามจับกุมนายเซย
 ซึ่งต้องหาว่าเป็นผู้ร้ายรายนทบ้านลาดควน อำเภอ
 เสนากลาง ในเรื่องนทจริงควรให้ มีกรมการอำเภอ
 คนใดคนหนึ่งควบคุมไปด้วย แต่ที่ไม่ได้ควบคุมไปนี้
 โดยเหตุที่ไม่มีพาหนะที่จะไปและคุณหลวงอนุสาร ฯ ได้
 ให้จดหมายไปแจ้งหลวงนิคม ฯ นายอำเภอเสนาากลาง
 เพื่อให้ช่วยเหลือเกื้อหนุนในการเรื่องนี้ด้วย พลตำรวจภูธร
 ไป ทาได้ตัวนายเซยมาไม่ เป็นเหตุเพราะสิบโทเพ็ญ
 กับนายเรืองพลตำรวจภูธรไม่ปลงใจลงในราชการไปยังไม่ทันถึงบ้านลาดควนก็กลับเสีย แล้วมาแจ้งความว่า
 ได้ไปจนถึงบ้านลาดควนแล้ว ตามชาวบ้าน เขาบอก
 ว่าคนชื่อเซยอยู่บ้านลาดควนไม่มี จึงได้กลับเสีย เมื่อก
 การเป็นเช่นนั้น ถ้านายเซยบ้านลาดควนเป็นผู้ร้ายรายน
 ทรจริงก็เท่ากับพลตำรวจภูธรไปบอกให้รู้ตัว ้วยหนีเสีย
 ในข้อนี้ใครจะเห็นว่าพลตำรวจภูธร ๒ คนนี้คชอย่างไรก็ช่าง

แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า พลตำรวจภรร
 ทง ๒ นี้เกียจคร้านไม่ปลงใจลงในราชการซึ่งเป็นหน้าที่
 ที่จะพึงกระทำ เป็นการเลวที่สุด

เมื่อเสร็จการไต่สวนแล้ว ไท้นำทนายแสงซึ่ง
 สงสัยว่าจะเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดกับชายผู้ร้ายรายนกลัยยงที่
 ว่าการอำเภอบึง และไต่ส่งตัวไปยังเมืองพรหมมด้วยคำ
 สำนวนที่ไต่ไต่สวนเสร็จแล้ว

อนึ่งตั้งแต่ขึ้นเดือนมิถุนายนมานี้ มีข่าวโจรผู้ร้าย
 หนาขึ้น และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จับตัวไม่ใคร่จะได้ การ
 ที่จับกุมชายผู้ร้ายไม่ใคร่จะได้ นี้ ไม่ใช่เป็นเพราะความ
 และชาของกรมการอำเภอบึง

เมื่อระคิดไปตามที่กระเบียดการปกครองในมณฑล
 นี้เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าไต่จับทำเป็นอย่างดีที่สุด ถ้า
 เจ้าพนักงานทุกหน้าที่ตลอดทุกอันนี้ผู้ใหญ่อย่า เต็มใจ
 ทำการตามหน้าที่ของตนทุก ๆ คนแล้ว เชอด้วยเกล้า ๆ
 ว่าการใคร่ผู้ร้ายคงจะสงบเรียบร้อยได้ นี้เพราะเหตุการ

ผู้ใหญ่บ้านจะติดตามจับกุมผู้ร้ายที่เกิดขึ้น คุกกระทำ
 เป็นพอพอแก่ตัวเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อมีเหตุโจรผู้ร้าย
 เกิดขึ้น กว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านจะควบคุมลุดบ้านไป
 ติดตาม ฆ่าผู้ร้ายก็ไปเสียไหน ๆ แล้ว ครั้นติดตาม
 ฆ่าผู้ร้ายไปสัก ๓๐ เส้น ๕๐ เส้นไม่ทันผู้ร้ายก็กลับเสีย
 ย่อมเป็นเช่นนั้นเอง ๆ

ในเรื่องที่จะปราบปรามโจรผู้ร้ายให้เรียบร้อย ข้าพระ
 พทอเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า มีอยู่ทางหนึ่ง คือ ต้อง
 ติดตามกันจริง ๆ ที่ว่านี้ มิใช่จะให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน
 ราษฎรเข้าต่อสู้กับโจรโดยซึ่ง ๆ ที่เดียว ก็หาไม่ คือ
 เมื่อมีเหตุโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นในตำบลใด กำนันผู้ใหญ่
 บ้านที่รู้เหตุต้องควบคุมลุดบ้านรีบไปโดยทันที และต้อง
 ให้ผู้ใดผู้หนึ่งรีบมาแจ้งความต่อกรมการอำเภอโดยทันที
 ด้วย และเมื่อกำนันผู้ใหญ่บ้านได้ไปถึงท้องที่
 เกิดเหตุแล้ว ๐๕/๐๓/๒๕๖๘ ต้องวางคนคักอยู่ทุกทางที่ผู้ร้ายจะ
 ออก เมื่อเห็นว่าผู้ร้ายออกทางใดให้ติดตามไปอย่า

ทอดทิ้ง แม่ ติดตามไปแต่ห่าง ๆ พอเห็นตัวอายผู้ร้าย
ก็ไต่ พอรุ่งสว่างจึงค่อยตามให้กระชั้นเข้าไปจัดการ
จับกุม การที่ไม่จับกุมในเวลากลางคืนเพื่อเหตุ ๒
ประการ คือ

๑ ถ้าจับกุมเวลากลางคืนผู้คนจะสับสน จะไม่รู้ว่า
ว่าพวกราษฎรที่มาช่วยจับใครหรือพวกใคร บางทีจะหลง
ต่อสู้กันเอง ถ้าอรุ่งเช้าจะรู้ได้ว่า ราษฎรหรือพวกใคร
เป็นการสะดวกแก่การต่อสู้

๒ ธรรมดาใจย่อมมีคหิ เพื่อไม่ให้ใครรู้จักชื่อ
และจำหน้าได้ จึงกระทำการในเวลากลางคืน ถ้าจะ
จับกุมในเวลากลางคืนก็จะต่อสู้ โดยเต็มกำลัง เป็นการ
หนักแรงแก่เจ้าพนักงานผู้จัดการจับกุมมาก ถ้าแม่
ติดตามไปจนรุ่งสว่างจึงจัดการจับกุม เชื้อด้วยเกล้า ๆ
ว่า อายผู้ร้ายจะไม่ตั้งใจต่อสู้เลย โดยเกรงจะรู้จักชื่อ
และจำหน้าได้ ก็จะเป็นการเขาแรงแก่เจ้าพนักงานใน
การจับกุมมาก แต่ต้องเข้าใจว่าการติดตามนี้ ถ้าไม่

ได้ตัวหรือไม่วิวรรอช่ายผู้ร้าย เป็นต้องไม่ละเว้น
การติดตาม ก็เมื่อช่ายผู้ร้ายเห็นว่าจักการติดตามกัน
จริง ๆ คงไปแล้ว เชื้อท่วยเกล้า ๆ ว่าคงจะเกรงกลัวไม่
อาจกำเริบได้

ข้าพระพุทธเจ้าได้ลองถามกำนันผู้ใหญ่บ้านบางคน
ถึงในเรื่องติดตามจับกุมโจรผู้ร้ายนี้ เขาตอบว่าใน
ชั้นเดิมเขาก็ตั้งใจจับกุมโดยเต็มกำลังของเขา แต่เมื่อ
จับได้ส่งไปถึงศาลบางเรื่องพยานไม่พออย่าง บางเรื่อง
ช่ายผู้ร้ายต้องรับโทษอยู่ในเวรจำ ๓ หรือ ๒ บ้าง หลุด
พ้นโทษไป เขา (ผู้จับ) ก็เป็นการเคอะคร้อในการที่จะ
รักษาชีวิตของเขา ขอนกค่อนข้างจะจริง แม้แต่
กรมการ อำเภอก็เอง เมื่อไปไต่สวนโจรผู้ร้ายย่อมเห็นค
เห็นชอบและต้องใช้ความคึกขันสขมในการที่จะจับกุมหรือ
จับพुरुลส่งสัย ครั้นไต่สวนส่งสัยผู้ใดผู้หนึ่งว่าจะเป็น
โจรผู้ร้ายหรือสมรรวมคึกด้วยโจรผู้ร้ายโดยแสดงอาการ
พुरुลค้วยประการใด ๆ ให้ปรากฏ ได้ส่งตัวไปยังเมือง ๆ

ให้เจ้าพนักงานอัยการฟ้องศาล ๆ เห็นพยานไม่พอ ก็
 ปล่อยตัวเสีย แต่การที่ศาลปล่อยตัวเสียโดยพยานไม่
 พอ จะไปเอาโทษอันใดแก่ศาลไม่ได้ เพราะหน้าที่
 ของศาลจำเป็นต้องถือตรงตามพระราชกำหนดกฎหมาย
 เมื่อการเป็นเช่นนี้ ก็เป็นทางที่จะทำให้ผู้ตั้งใจจับกุม
 ใจผู้ร้าย มีความกล้าหาญและความอุสาหะที่ขอลอย
 โดยเห็นว่า ถ้าจับกุมส่งตัวไปพยานไม่พอศาลก็ปล่อย
 เสีย เสียเวลาจับ ครั้นจะรอไว้จนกว่าจะหาพยานได้
 พอแล้ว คนที่ประพฤติกด้างพระราชอาชญาอันนี้จะทำการ
 กำเริบให้ราษฎรได้ความเคียดแค้นจัดขึ้น ซึ่งตรงกันที่
 เขาพูดกันว่า “กว่าดีจะส่งงาก็ไหม้” เพราะผู้ที่
 ประพฤติกด้างพระราชอาชญาอันนี้ เมื่อจะกระทำเขาย่อม
 ครอบที่จะหลบหนีหรือขบถเสียก่อนแล้วจึงทำ เมื่อเหตุ
 เกิดขึ้น จะรู้จริงว่าใครเป็นผู้ร้ายได้ ก็ยากที่สุด เหตุ
 เกิดขึ้นมาก ๆ รายจริงจะรู้จริงและมีหลักฐานพอสักราย
 ใดแต่ก็มีเหตุเป็นเครื่องสงสัยซึ่งเกือบจะเชื่อแท้ว่าไม่ผิด

เสียโดยมาก และความสงสัยเช่นนั้น ก็ไม่พอที่จะเป็น
พยานหลักฐานในศาลได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นเหตุ
ชักข้ออย่างยิ่ง จนด้วยเกล้า ๆ ที่จะคิดแก้ไขอย่างไร
ในการเรื่องนี้

วันที่ ๓๓ ที่ ๓๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ ข้าพระ
พุทธเจ้าชนมาทว่ากรมหลวงลดาภิเษกคุณหลวงอนุสารฯ เพื่อ
มาเฝ้าใต้ฝ่าพระบาท

วันที่ ๓๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ กลับจากทรงเฝ้า
ถึงทว่ากรมเจ้าเวลาเช้า ๕ โมงเศษ งานที่ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ทำในวันนั้น คือ

- ๑ จดคำให้การนายไข่พยาน นายกลักใจทก
นายจ้างจำเลย เรืองหากันว่าเป็นผู้ร้ายลักกระบือ
- ๒ ถาพนายหมงพยานนายจ้างจำเลย
- ๓ ออกอาชญาบัตรช้อนลอย ฌบัย ๓
- ๔ ลงสารบบความอาชญาเรื่องนายจันใจทกทว่า
สียไทเพอง นายเรอง นายหา พลคำรวจรวยกับยก
สิ่งของของใจทกในเวลาทีใจทกคองออกทุกถัย

รวมรายงานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้เริ่มปฏิบัติกรแต่
วันที่ ๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ ถึงวันที่ ๑๔ มิถุนายน
ร.ศ. ๑๒๓ แต่เท่านั้น

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า นายทอง มหาคเล็ก

วันที่ ๒๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ตรวจกรายวันทำการของนายทอง ถูกต้องกับ
ข้อความที่เป็นจริงแล้ว

ลงชื่อผู้ตรวจ

ข้าพระพุทธเจ้า อนุสารสรรพากร

ได้ตรวจตามรายงานการเล่าเรียนที่นายทองไปฝึก
หัดที่อำเภอขึ้น ได้สังเกตความรูซึ่งเรียนมา และความ
ที่ทำและความที่ซ้งแข็ง ยิ่งกว่าความพอใจที่ได้คาดหมาย
มาก จะเป็นคนที่จะรับราชการก็ได้ผู้หนึ่ง

๓๘

ให้ส่งรายงานนี้ไปถวายเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
ที่
ทวายผาพระบาท

มรพงษ์

เขนภูมิขัญญาภิมาภ

ท.ว.

05/03/2566

สำนักหอสมุด

05/03/2566

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนา
ถนนราชวิถี ๒ พระนคร.

๒๒/๑๒/๗๔